

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

B. RICH. III. 8. 1. E.

KØBENHAVNS BYMUSEUM

1978

KØBENHAVNS BYMUSEUM

1978

KØBENHAVN 1979

KØBENHAVNS BYMUSEUM 1978

Redaktion: John Erichsen

© Københavns Bymuseum 1979

Bogen er sat med Garamond
og trykt i Krohns Bogtrykkeri
på Maco print. Bogbinderarbejdet er
udført af Akademisk Bogbinderi

ISBN 87-87137-22-4

ISSN 0105-936X

Københavns Bymuseum, Vesterbrogade 59,
1620 København V. Tlf. (01) 21 07 72.

Åbningstider: Daglig kl. 10–16 (november–marts
kl. 13–16, mandag lukket) tirsdag aften tillige kl.
19–21. Gratis adgang.

Forsideillustration: Maleri af Cai-Ulrich von Platen
med titlen „Kiosk“. Det er malet 1978 og forestiller
hjørnet af Rantzausgade og Fiskergade.

Indhold

Museumschef Steffen Linvald: Erhvervelser	4
John Erichsen: Udstillinger og arrangementer	11
Stud. arch. John Wodstrup: Et fajencefund på Amalienborg	15
Sognepræst Arne Hægstad: Den københavnske rådhus-alen	17
Sven Nielsen: Fra Piazza Barberini til Sværtegade	21
Stud. arch. John Wodstrup: Stærekassen – et monument fra 20'erne	31

Erhvervelser

Ved Steffen Linvald

Også i år er Bymuseet kommet i besiddelse af en række billeder og genstande, der tjener til at belyse byens historie og udvikling, men hvad der på en vis måde adskiller dem fra de foregående års erhvervelser er, at et større antal billeder end tidligere skyldes yngre kunstnere, som først i de seneste år er trådt offentligt frem.

Men lad os først betragte billederne af lidt ældre dato. Til disse hører et interiørbillede fra omkring 1830, som er malt af Emil Bærentzen (1799–1868). Scenen er den indre by, for gennem et vindue er der i baggrunden udsigt til tårnet på den tidligere Nikolaj Kirke. Selve stuen, man ser ind i, er med sit bjælkeloft, sit gulv uden tæppe og sine få empiremøbler tilsyneladende ret spartansk udstyret. Alligevel er den ganske hyggelig, og de personer, der opholder sig i den, synes alle at befinde sig godt – både den unge pige, der er i færd med at servere te for sit herskab: to damer, en lille dreng og en herre, som familiens hund, der får stillet sin sult i en skål på gulvet i forgrunden.

Et par generationer yngre er et maleri af en ukendt kunstner, der forestiller Brogade 1 på Christianshavn, som blev nedrevet 1903 i forbindelse med en udvidelse af havneløbet. Brogade, der lå

parallelt med Torvegade, forsvandt først selv umiddelbart før sidste verdenskrig, og det er bl. a. på tomten af den, at udenrigsministeriets nye mastodontbygning rejses.

Ligeså omdiskuteret som dette bygningsværk er Rådhuspladsen, hvis udformning bl. a. på grund af Rådhusets „skæve“ placering såvel nu som i fremtiden sikkert bliver vanskeligt at finde en tilfredsstillende løsning på. Som bekendt er den anlagt på det tidligere voldterræn ved Vesterport, og hvor Rådhuset nu ligger, opførte dets arkitekt Martin Nyrop i 1888 den nordiske industri-, landbrugs- og kunstudstillings hovedbygning, der bygget af træ, „det billigste og for os naturligste materiale“, som det hed i en udtalelse i Nationaløkonomisk Tidsskrift, må have virket ganske ejendommelig på datiden, vant som denne var til stuktidens forlorne og dårlige stilimitationer. Af denne bygning har museet som testamentarisk gave fra fru Laura Bonde og hendes afdøde ægtefælle modtaget et lidt

Fig. 1. Københavnsk interiør fra omkring 1830. I baggrunden ses tårnet på den tidligere Nikolaj Kirke. Maleri af Emil Bærentzen. Gave fra Ny Carlsbergfondet. O. Woldbye fot.

amatøragtigt maleri, der skyldes den ellers ukendte maler, Hans Christian Christensen.

Som betingelse for grundens benyttelse til udstilling havde kommunen forlangt, at ethvert spor af den skulle være forsvundet den 1. januar 1889, og efter at terrænet derefter i nogle år havde ligget øde hen, påbegyndtes i 1892 under Nyrops ledelse udgravningerne til det ny rådhus. Den 12. januar 1903 tog borgerrepræsentationen sin nye sal i besiddelse, men bygningens officielle indvielse kunne dog først finde sted den 12. september 1905.

Året før opstilledes på den nye Rådhusplads Thorvald Bindesbølls og Joakim Skovgaards berømte Dragespringvand. Et projekt af de to kunstnere, der er skænket museet af direktør Knud Jensen, Vester Voldgade 8, viser dets daværende udseende: kobberkummen med de tre drager, set på baggrund af Rådhusets konturer men uden tyren, der først opstilledes 1923, og den senere tilkomne granitkumme, der nu er flyttet ud til Brønshøj Torv.

Som gave er desuden modtaget et maleri af den tidligere direktørbolig ved vandværket i Studiestræde, der er malt 1873, muligvis af den kendte maler og tegnelærer i 42 år ved Teknisk Skole, H. C. Grønvold (1850–1923), der har udført et tilsvarende maleri, som museet i 1975 modtog som gave fra direktør i Ny Carlsbergfondet, dr. phil. Torben Holck Colding.

Fra begyndelsen af dette århundrede er et par malerier og tegninger af Peter H. Wilhardt (1866–

1929) med motiver fra Åboulevarden og Ladegårdsåen. De er skænket museet af hans søn, arkitekt Hans Wilhardt, Strandvej 308 A, Klampenborg, og det interessanteste af disse billeder er uden tvivl et interiør fra kunstnerens lejlighed, Åboulevard 80, hvor man fra spisestuen ser ind i dagligstuen og soveværelset, der alle tre er udstyret og møbleret med en blanding af klunke- og jugendstil, således som moden foreskrev det omkring 1900. Meget typisk er således den grønglacerede flisekakkelovn i hjørnet, portiererne omkring døråbningen mellem dagligstuen og spisestuen og hængelampen over spisebordet.

En lille generation yngre var maleren Poul Vedelsby (1892–1978), hvis enke fru Karin Vedelsby har skænket museet flere af sin mands efterladte billeder bl. a. fra Nørrebro. Mellem disse er også et maleri af en vej på Ladegårdens terræn ved Åboulevarden med et par lave bygninger. Det er malt omkring 1930, kort før den nedreves. Nok så tidstypiske er hans akvareller, f. eks. af en klynge arbejdsløse på Blågårds Plads i 1942 og af en båd med to mennesker ved Dronning Louises Bro, hvorimod en tegning viser syv unge mennesker i en ro-båd på Peblingesøen, medens en akvarel gengiver stemningen på hjørnet af Dosseringen og Nørrebrogade, når folk om aftenen vender hjem fra deres arbejde. Ligeså fortællende er iøvrigt en akvarel fra 1940 af kælkende børn og unge i Søndermarken.

Foruden Poul Vedelsbys billeder fra Nørrebro har museet i år som gave fra fru Kirsten Beck,

Fig. 2. Typisk københavnsk interiør fra omkring 1900. Kunstnerens lejlighed, Åboulevard 80. Maleri af Peter H. Wilhardt. O. Woldbye fot.

Skovdiget 2, Bagsværd, modtaget et maleri, som hendes moder, fru Ellen Yde Andersen i 1915 har malt af den daværende udsigt fra en førstesalslejlighed på hjørnet af Fredensborggade og Ny Åboulevard, den nuværende Lundtoftegade, over Lygteåen mod Nordre Fasanvejs omgivelser.

Nordre Fasanvej fortsætter på den anden side Nørrebrogade i Lygten, der udmunder i Tagensvej. Hvor denne nu krydser Tuborgvej lå tidligere en typisk nordsjællandsk stråtekt bondegård, Lille Bøllegård, som en allé fra hjørnet førte ind til. Denne idyl er forlængst borte, og på grunden ligger nu Sygeplejerskernes Hus, men en akvarel signeret J. Ancelia, som museet i år er kommet i besiddelse af, viser dens udseende i 1926.

Af samme kunstner er en akvarel fra 1930 af den smukke nyklassiske, nu nedrevne hovedbygning til Grundtvigs højskole Marielyst, Haraldsgade 61, hjørnet af Ragnhildsgade, som Frederiksborg Højskole, nu Grundtvigs Højskole i Frederiksborg, er en direkte fortsættelse af.

Ligeså interessant er et maleri af endnu en landlig idyl, udsigten fra et hus ved Lersøen omkring 1901, hvor giverinden, frk. Ebba Jepsen, Tåsinge-gade 4, blev født i 1898. I forgrunden ses en staldbygning på en indhegnet plads med vandtrug, der blev brugt til at vande faderens gæs og ænder foruden nogle kommunale heste, han havde opsyn med. Her lå også husets mødding, og her fra var, som billedet viser, en strålende udsigt over Lersøen, den nuværende Lersøparks flade engstrækninger.

Billedet, der er usigneret, skal være malt af en frk. Kellerup (eller Kjellerup), der iflg. giverinden skal have boet på Blegdamsvejen.

Fra en helt anden bydel, Valby, stammer et maleri af Gerhard Larsen, hvor man fra en perron på Valby Station ser den karakteristiske arbejderbebyggelse på Toftebakkevej fra omkring 1880. Billedet er malt 1976 og købt på kunstnerens udstilling i Henning Larsens Kunsthandel i Bredgade.

En af de kunstnere, der har haft et åbent blik for kolonihavernes skønhed, er Hjorth Nielsen, og af ham er der i år på auktion indkøbt et maleri fra 1935 med motiv fra Haveforeningen Frederikshøj i nærheden af Borgmester Christiansens Gade, som giver et udmærket indtryk af en typisk københavnsk kolonihavebebyggelse i 1930'erne.

Omtrent fra samme tid er et ungdomsbillede af Poul Ekelund af den gamle smedie på Christiansholm 1940. I forgrunden ses broen til Arsenaløen og til venstre Trangraven og et par pakhuse. Maleriet er skænket museet af anlægsgartner Tage Ekelund, Høgholtvej 8, Vanløse.

Som nævnt er der i år også erhvervet billeder af helt unge kunstnere. Således har museet af Cai-Ulrich von Platen, der i år udstillede sine billeder i festsalen under titlen „Portræt af en gade“, erhvervet to malerier. Det ene hedder blot Rantzausgade og giver et udmærket helhedsindtryk af denne gade med de høje rødbrune etageejendomme og den myldrende trafik. Det andet billede med titlen Kiosk er gengivet på forsiden af dette skrift. Af

Erik Hagens har museet købt et maleri, han har malt af Ryesgade i årene 1974–78 og et andet af udsigten gennem Korsgade mod Hellig Kors Kirke fra 1975. Ved købet af disse to billeder skænkede kunstneren museet sit store farvelitografi i ni dele af Bregnerødgade set mod Lundtoftegade, hvor der på gaden og i husene udspiller sig en lang række scener af dagliglivet på Nørrebro. Dette arbejde er blevet præmieret ved den nordiske grafik-konkurrence, Kunst i skolen, 1978. Resultaterne af denne udstilledes i Nikolaj Kirke oktober–november 1978.

Østre Gasværk, der er nedlagt og dets tidligere areal nu en øde tomt, inspirerede i sin tid Ib Spang Olsen til et litografi af retorthallen, som han har overladt museet et eksemplar af, medens en radering af Poul Skov Sørensen forestiller en af de store haller og en anden gasværket under nedbrydning 1976. Begge disse raderinger er indkøbt til museet på Kammeraternes Udstilling i Den Frie 1978.

Af ældre grafiske arbejder er som gave fra bogbindermester Gregers Frerslev, Banebrinken 85, modtaget et indbundet eksemplar af P. Klæstrups prospekter „Fra det forsvundne København“, der udkom 1877–81, og fra translatør Gedde, Sinerup, bl. a. nogle raderinger af Adolph Larsen, medens Nørre Hospital har afleveret en større samling billeder fra dette, ligesom også en række private har afleveret større og mindre samlinger af portrætter, fotografier fra byen og prospektkort.

Fig. 3. Urmagermester Kjeld Helligkildes tidligere „vindues-skilt“ i hans forretning, Vester Voldgade 10. O. Woldbye fot.

Desuden har museet modtaget et ur i en kasse, der skal forestille Nikolaj Kirketårn, da det foroven var fladt og kuglen endnu „faldt“ hver dag kl. 13 præcis. Som byens tidssignal fungerede det fra 1868 til 1909, da brygger Carl Jacobsen opsatte det nuværende spir. Der er lys bag tårnets vinduer, og i urkassen er der forneden indrettet en grotte

med en rund sø af forsølvet blik, der springer frem i en halvbue og forsynes med „vand“ fra et roterende glaserør, der skal forestille en vandstråle. På søen svømmer to svaner af celluloid. Uret, der er skænket af urmagermester Kjeld Helligkilde, har været anbragt som skilt i dennes butiksvindue, Vester Voldgade 10. Det skal være udført 1872 af en urmager Schiødt?, der havde det i sin forretning, Vester Voldgade 75, der senere overtoges af giverens fader urmager Lars Helligkilde, som i 1925 flyttede den til nr. 10. Oprindeligt var uret ikke elektrificeret men blev drevet ved fjederkraft, og desuden er kuglen ligesom de to svaner ikke oprindelige. Alligevel vil mange lidt ældre københavnere ved synet af uret kunne mindes den forundring, det vakte hos dem, når de betragtede det i Helligkildes vindue.

Af en helt anden karakter er et funkisagtigt ur, som var anbragt i Breinings bekendte parfumeri på hjørnet af Østergade og Kristen Bernikowsgade, der i år er skænket museet af hr. Harald Herstad, Hannelundsvej 9, Rungsted Kyst. Det består af en forsølvet og riflet urskive, hvorunder der har været anbragt to krydslagte grønne laurbærgrene af kobber?, sammenholdt af et forgyldt båndslæng af me-

tal med indskriften: „Breining Skønhedens Navn“, medens der på siderne var to kvindelige figurer, symboliserende „forfængeligheden“ og „skønheden“.

Museets samling af porcelæn- og fajancegenstande er i år blevet udvidet med en såkaldt spidsvase af kgl. porcelæn. Vassen er på forsiden dekoreret med et prospekt af „Nørrebro Døttreskole“, nu Hjelpe-skolernes Fritidshjem, Fælledvej 12, der er malt af Emil Ohrt, og på bagsiden med monogrammet „C K“, der henviser til skolens stifter Christiane Kempel, som vassen var en gave til ved dens 25 års jubilæum 1. november 1886 „fra alle nuværende elever i Nørrebroes Døttreskole“, som en indskrift på den lyder. Den er skænket museet af fru Inga Hviid Pedersen, Tranehavegård, Bavnehøj Allé 14, ved hr. og fru Martin Daugaard, Heldbovej 103, Valby. Med vassen fulgte et par portrætter af frk. Kempel og hendes moder samt et lille sølvbæger.

Til slut skal nævnes at arkitekt Ole Egebæk har overladt Bymuseet den udmærkede og meget interessante model af træ, som han udførte til udstillingen om „Stærekassen“ for at vise denne bygnings konstruktion.

Udstillinger og arrangementer

Ved John Erichsen

Under sidste års indsamling af gamle fotos og films blev museet beriget med mere end 10.000 værdifulde billeder, skænket af en lang række privatpersoner over hele landet. Som kvittering herfor arrangeredes 21. februar til 2. april en udstilling, kaldt „Fabrikanten fotograferede – J. B. D. Beauvais' billeder fra 90'erne“. I stedet for at vise vidt forskellige fotografier uden sammenhæng havde man besluttet at foretage et udvalg blandt de negativer, som ingeniør H. J. Langenholt, der er efterkommer af konserverfabrikanten, havde stillet til museets disposition med henblik på kopiering. Beauvais var en fremragende amatørfotograf med sans for traditionelle motiver, og hans skildring af livet i byens solside og på ture i omegnen gav et fornøjeligt tidsbillede af høj kvalitet. Da der var mange fotos fra de nordlige forstæder, imødekom museet med glæde et ønske fra Byhistorisk Samling for Lyngby-Taarbæk Kommune om også at vise udstillingen i landstedet Friboeshvile på Lyngby Hovedgade.

22. marts til 15. maj arrangerede et hold studerende fra Kunstakademiets arkitektskole under professor Johan Otto von Spreckelsen en både spændende og smuk udstilling om Det kongelige Teaters nye scene „Stærekassen – et monument fra 20'erne“.

Et omfattende materiale vedrørende den omdiskuterede bygnings tilblivelse og historie var lagt frem samtidig med, at man fik en indgående skildring af såvel teatrets eksteriør som interiøret med de mange billedkunstneriske udsmykninger. En meget værdifuld lysbilledserie, specielt optaget til lejligheden, vistes på udstillingen, og den er nu indgået i museets billedarkiv. Dele af udstillingen blev i november–december udlånt til Arkitektskolen i Århus, hvor man anskueliggjorde hele Det kongelige Teaters historie fra 1748 til i dag med den af kulturministeren udskrevne idékonkurrence til et nyt skuespilhus.

Fra 2. til 25. juni vistes vandreudstillingen „Ni byer – ni pladser“ i festsalen. Store plancher efter kobberstik, litografier og fotos belyste en berømt pladsdannelse i hver af de ni EF-hovedstæder, for Danmarks vedkommende Amalienborg Plads, hvortil materialet var leveret af Bymuseet. 1. juli til 20. august udstillede fotografen Julie Rønnow 100 billeder under titlen „Havnefronten“. De smukke og engagerede fotografier bar præg af sans for havnens æstetiske og miljømæssige værdier samtidig med, at man mærkede en harme over de begåede fejltrin.

Stærkassen – et monument fra 20'erne. Ole Jenkel fot.

Umiddelbart inden efterårsferien åbnedes en stor udstilling af maleren Cai-Ulrich von Platens billeder fra Rantzaugade. Han havde kaldt sin farve-

rige ophængning for „Portræt af en gade“. I malerier, akvareller, tegninger og fotografier demonstreredes gadens myldrende liv, som det tager sig ud

Havnefronten – fotografier af Julie Rønnow. Julie Rønnow fot.

netop nu. Udstillingens titel var for så vidt dobbelttydig, som det også fremgik af plakaten, der viser en cigaretrygende mand med en karakteristisk Rantzausgade-facade som baggrund. I tilknytning til udstillingen sendte TV-kulturprogrammet Ru-

brik en udsendelse om Rantzausgade, optaget såvel i selve gaden som på udstillingen.

Årets sidste udstilling hed „Tænd dit træ – tændstikker fra alle lande“. Omkring et juletræ forsynet med gammeldags pynt havde prokurist Kjeld Kron-

wall arrangeret store dele af sin kolossale samling om tændstikker og tændstikfabrikation. Det var navnlig de farverige etiketter, der prægede udstillingen, hvor man f. eks. i fotografier også kunne følge en tændstiks tilblivelse på Gosch's fabrikker omkring århundredskiftet. Samtidig viste malerinden Vera Myhre andetsteds i huset et mindre udvalg af sine grafiske arbejder med motiver fra bl. a. Vesterbros Torv.

Som de foregående år gennemførtes også dette år i forbindelse med skolernes efterårsferie et særligt børnearrangement. Denne gang knyttedes det til udstillingen „Portræt af en gade“, idet børn i alderen fra fem til 15 opfordredes til at deltage i konkurrencen „Tegn din egen gade“. Blandt de henvend 600 indkomne blyants- og farvekridtstegninger udvalgte en dommerkomité bestående af tegneinspektør Markan Christensen, pædagogisk konsulent Edith Toft og maleren Cai-Ulrich von Platen 12, som præmieredes med en boggave. Indtil 10. december var en trediedel af samtlige børnetegninger udstillet.

Københavns Kommunes Aftenhøjskole har i det forløbne år haft to undervisningsserier i museet,

mens Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse og Selskabet for Københavns historie har afholdt flere foredrag. Der har været folkedans i haven og enkelte koncerter i museet. Københavns Kommunes Sommerunderholdning har hver tirsdag i juni, juli og august haft koncert- eller viseaften her.

Besøgstallet, der er på henved 75.000, markerer ganske vist en lille tilbagegang i forhold til 1977, men det ligger dog stadig pænt over gennemsnittet i de foregående år. Billedarkivet har atter haft en stigning, denne gang på 100, således at det har været besøgt af 880. 139 skoleklasser har anmeldt deres besøg i museet, hvilket er samme antal som sidste år.

Museet har i det forløbne år udsendt følgende publikationer: årsskriftet Københavns Bymuseum 1976—77 (36 s.), Stærekassen — et monument fra 20'erne (12 s.), Havnefronten — fotografier af Julie Rønnow (8 s.), Portræt af en gade — Rantzausgade på Nørrebro i billeder af Cai-Ulrich von Platen (8 s.) samt Tænd dit træ — tændstikker fra alle lande (4 s.). Endelig er der trykt fire udstillingsplakater.

Et fajencefund på Amalienborg

Ved John Wodstrup

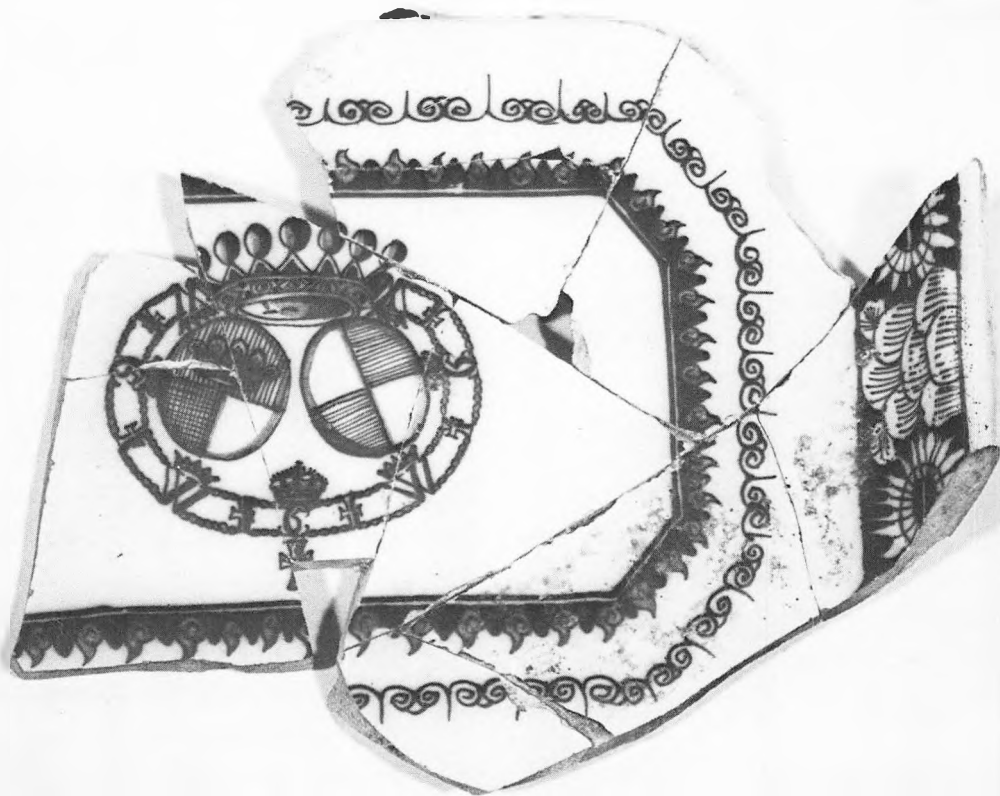
I de senere år har en lang række bygninger i den indre by – ikke mindst i Frederiksstaden – fået udskiftet den gamle pilotering med nye pæle af beton. Hovedårsagen hertil er ikke så meget pælenes svigtende bæreevne i sig selv som den stadigt sænkede grundvandsstand, som medfører, at pælehovederne rådner. Også på Amalienborg har man måttet iværksætte disse kostbare reparationer, og sidst er turen nu kommet til Brockdorffs Palæ. Set med bygnings- eller byhistorikerens øjne indebærer sådanne istandsættelser imidlertid den fordel, at han nu pludselig får mulighed for at foretage undersøgelser af bygningskonstruktionen, ligesom der kan gøres interessante fund i jorden under selve huset.

De fleste steder har man anvendt renovation af meget blandet indhold, men på Brockdorffs Palæ viste størstedelen af fylden sig at bestå af udsmidninger fra den i 1722 oprettede fajencefabrik i Store Kongensgade, ved det nordre hjørne af Fredericiagade. Brockdorffs Palæ stod færdigt i 1758, mens udgravningen af grunden formentlig allerede påbegyndtes omkring 1751–52. På et enkelt skår har en af fabrikkens kunstnere øvet sig ved at male Frederik V's kronede monogram samt årstallet

1752. På dette tidspunkt var virksomheden netop overtaget af bryggeren Christian Gjerløf, som indførte en ny stil, og det her gjorde fundet karakteristisk ved at vise overgangsformer fra fabrikkens ældre produktion til den såkaldte anden periode under Gjerløfs ledelse.

Blandt det fremdragne skårmateriale kan nævnes sammenbrændte tallerkenstabler og andre fejlbrændinger samt fragmenter af skåle, terriner, lysestager, væglamper, havevaser m. m. Størst interesse knytter der sig til dele af et bordservice, glaseret og dekoreret i fabrikkens typiske blå farve med to våbenskjolde, omgivet af storkorsordenens kæde og en syvtakket krone. Kgl. hofvåbenmaler Aage Wulff, Tøjhusmuseet, har venligst identificeret våbnene som tilhørende baron Niels Gersdorff (1688–1748) og hans hustru Louise von Boineburg. Baronen var storkorsridder, men blev i sit sidste leveår tillige udnævnt til elefantridder. Når denne ordens insignier ikke figurerer på stellet, tør man formode, at dette er bestilt, kort førend Gersdorff modtog denne orden i 1748.

Noget helt stykke fra dette stel kendes ikke i dag, og det er måske tvivlsomt, om Niels Gersdorff nogensinde har nået at se sit stel færdigt. I alle til-

Fragment af et fad fra Niels Gersdorffs stel, udført på fajencefabrikken i Store Kongensgade. Knud Jensen fot.

fælde er samtlige de dele, som nu er kommet for
dagens lys, af en sådan kvalitet, at fabrikken har

betragtet dem som mislykkede og derfor har ladet
dem kaste bort.

Den københavnske rådhus-alen

Af Arne Hægstad

Når det i en forordning af Erik Klipping fra 1283 hedder, at „*modios ad ferrum per patrem nostrum institutum mensuratus per totam Scaniam currat et servetur*“ (at den skæppe, som er målt med *det jern, som vor Fader har indrettet*, skal gælde og bruges over hele Skåne), må det formodes, at der under Christoffer I (1252–59) på visse offentlige steder – måske på kirkedøre som på Gotland – har været opsat en jern-alen til brug ved kontrolmåling af skæppemålet, sådan som det eksempelvis er beskrevet af ærkebiskop Anders Sunesen i hans latinske gengivelse af Skånske Lov.¹

Under Christian II møder vi første gang den bestemmelse, at én vægt og ét mål skal gælde over hele landet og være indrettet efter de københavnske normer. Kongens afsættelse forhindrede, at denne bestemmelse trådte i kraft, men den samtidige bestemmelse, at *en jern-alen skulle hænge ved hvert rådhus i købstæderne* blev anset for så rimelig, at den gentages i Christian III's forordning af 1541, i Christian IV's reces af 1643 og påny i Frederik III's forordning af 15/7 1651, hvis § 5 er således affattet: „Skal offver alt paa huer Raadstue findis en Sielands Alne/ en Bissmer oc en Punde-Vegt/ som en huer skal haffve Mact oc Frihed til at prøffve

det Maal oc Vegt med/ som hannem udi Kiøbstederne vederfaris.“

Når den sjællandske alen således definitivt var gjort til en rigs-alen, ville det være logisk at betegne den som den „Danske Alen“. Om et „dansk pund“ er der tydeligvis ikke tale, da de forordnede vejeredskeer blot skal tjene til kontrol af *den på stedet sædvanlige vægt*, altså i København „københavnske“ (eller „*sjællandske*“ pund, som Hans Lang kalder dem i sin „Regne Konstis Bog“ fra 1576).

Indtil fornylig syntes ingen af disse justeringsnormaler at være bevaret, bl. a. fordi Christian V's forordning af 1683 (gentaget og udvidet 1698) krævede, at *alle mål og vægtlodder efter pinsedag 1684 skulle være forsynet med justeringsmærke (et kronet C 5)*, og at *alle ældre mål skulle tilintetgøres*. Men blandt de ting, som Københavns Bymuseum ved sin oprettelse i 1901 overtog fra rådhusets samling, findes et bronzelod med indskriften „8 Pund Siel. Wecht“ og en jernalen med indskriften „DANSK ALLEN“. Indgraveringen er på begge foretaget med de samme kursiv-versalier, som kendes fra kobberstukne landkort og titelblade omkring midten af 1600-tallet.

Loddet er tydeligvis re-justeret og på siden forsynet med *et senere indgraveret „kronet C“* og årstallet 1698. Ved vægtangivelsen på loddets overside er et årstal annulleret ved bortfilning af de to midterste cifre, så der i dag kun kan læses „1. .6“.

Jern-alenen bærer *intet kongemonogram eller årstal, men har tydelige slidspor efter ophængning i jernkæde*: Denne københavnske jern-alen er på Laboratoriet for fundamental Metrologi på Polyteknisk Lærestanstalt af forstander, mag. scient. Jørgen Thomas udmålt til 2 fod à 314,9 mm eller 0,3 % længere end de ældstbevarede messing-alenmål fra 1687, nemlig *Geheimarkivets* (nu på Danmarks tekniske Museum i Helsingør) og *Artillerikorpsets* (nu på Tøjhusmuseet i København). Efter dem er den danske alen = 2 rhinske fod à 314,1 mm, en måleenhed der er 0,3 mm større end enheden på det københavnske DANSKE ORIGINAL FAVN ALLEN OCH FOEDMAAL, som overlevede rådhusets brand i 1728, og som i 1737 blev forsynet med messingendeknoppe og nyt bladguld i inskriptionen.²

I Københavns Stadsarkiv findes blandt Justerkammerets papirer nogle notater gjort af en interesseret medarbejder omkring 1755. Det drejer sig

Fig. 1. Loddet set ovenfra: Udtrykket „8 Pund sjællandsk vægt“ hører hjemme i tiden før 1683. Efter omjusteringen i 1844 vejer det 8 pund à 470,69 g sølvvægt. Loddet set fra siden: Christian V's kronede navne-ciffer er påført i 1698, da magistraterne i København, Århus og Ålborg samt Bergen og Christiania blev justeringsberettigede. Københavns Bymuseum. Svend Sørensen fot.

Fig. 2. Øverst: Alenmålet, der bærer tydelige spor efter mange års ophængning i jernkæde, er ikke delt i 24 tommer, men i 4 kvarter og ved fortsat halvering i 8-del, 16-del og 32-del. Prunkskriften med kursive versalier var meget yndet omkring 1650. Københavns Bymuseum. Svend Sørensen fot. Nederst: Denne stål-alen bærer inskriptionen „Givet af Etatsraad og Raadmand Voltelen 1820“. Den blev ophængt på rådstuens børs, dvs. rådhusbetjentenes vagtstue. Københavns Bymuseum. Svend Sørensen fot.

om afskrifter fra ældre håndbøgers oplysninger om forholdet mellem dansk og udenlandsk længdemål. Afskriveren har taget sine oplysninger fra John Harris' „English Lexicon Technicum“ (London 1704) og fra et andet ældre arbejde, der af historisk-metrologiske grunde må være fra før 1668. På foden af arket er skrevet: „Erasm. Bartholin har befunden, at den danske halve Alen eller food efter det Maal som 1671 fandtes opslaget ved Raadstuens Dør imod den Rhinlandske forholdt sig således: 1004 deele dansk food = 1000 deele Rhinlandsk.“

At den københavnske professor i geometri m. v., *Rasmus Bartholin* netop i 1671 skulle have målt den københavnske rådhus-alen, findes dokumenteret af ham selv,³ da han det år modtog besøg af det ny-stiftede franske Akademis udsending, astronomen *Jean Picard*, som lige havde udgivet sin bog „*Mesure de la Terre*“, hvori han redegjorde for sin beregning af jordens omkreds ved gradmåling under benyttelse af den rhinske fod. Reduceres den kø-

benhavnske rådstue-alens fod på 314,9 mm med 0,4 % fås 313,6 mm.

For den unge astronomistuderende *Ole Rømer*, der boede hos professor Bartholin, blev Picards besøg af afgørende betydning. Han fulgte med ham til Paris, blev ansat ved det nyoprettede observatorium, påviste „Lysets tøven“, beregnede vandmængderne til springvandene i Versailles og meget andet. Ti år senere vendte han hjem med international anerkendelse og blev professor Bartholins svigersøn. I året 1683 blev han efter kongens ordre rådgiver for de kommitterede, der skulle befatte sig med justeringen af mål og vægt efter den netop givne forordning om ensartet mål og vægt i Danmark-Norge. At kommissionen til at begynde med anså den københavnske rådhus-alen for identisk med 2 rhinske fod (som forordningen af 1683 havde gjort til „fundamentet“), ses deraf, at Ribes pottemål, der er justeret i København 1684, kun rummer forordningens 54 kubiktommer, dersom

der benyttes en fod på en anelse over 315 mm.⁴ I 1686 blev professor Rasmus Bartholin som kancelliråd og justitsråd inddraget i centraladministrationen. I 1687 har man altså erkendt, at den sande rhinske fod var lidt mindre end antaget. Den københavnske rådhus-alen kunne altså ikke bruges til justeringsnormal med „kronet C 5“. Den er derfor blevet fjernet fra rådstuens dør, men lykkeligvis gemt og glemt!

Efter forordningerne af 1683 og 1698 skulle der være en behørigt stemplet jernalen til offentlig brug på danske rådhus. Om Københavns rådhus har fået en ny, vides ikke, men er det tilfældet, er den sandsynligvis gået tabt ved branden i 1728 og næppe blevet erstattet, før etatsråd og rådmand Voltelen i 1820 foreslog Københavns magistrat, at en sådan jernalen burde opsættes. Magistraten ville kun gå med til, at der blev anskaffet en alenstok i træ! Det fandt etatsråden for dårligt, hvorfor han selv bekostede anskaffelsen af en stål-alen. Magistraten ville så ikke stå tilbage, men betalte for inskriptionen: „Givet af Etatsraad og Raadmand Voltelen 1820“ samt for opsætningen.

Denne rådhus-alen befinder sig også på Køben-

havns Bymuseum, men er 0,4 mm for kort, fordi man — som påvist i rapport fra Laboratoriet for fundamental Metrologi af 24/11 1978 — har justeret med et slagstemple K (for København) i alenmålets ene ende. At den ustemplede „DANSK ALLEN“ stammer fra det forlængst nedrevne rådhus på Nytorv og er den, som Rasmus Bartholin i 1671 sammenlignede med Picards rhinske fod, kan herefter næppe betvivles.

I øvrigt findes i Museet for Holbæk og omegn en helt tilsvarende jernalen fra Holbæk rådhus. Foden er af Geodætisk Institut målt til 314,8 mm.⁵

Kildehenvisninger

1. Nordisk Kultur bd. XXX (Maal og Vægt), 1936. Siderne 202f. og 208f.
2. Københavns Stadsarkiv, Kæmnerregnskabet for året 1737, pag. 108 samt bilag.
3. Vera Mensura Pedis et Ulnæ Hauniensis Acta medica & philosophica Hafniensia, 1671–72.
4. „Ribes pottemål fra 1684“ i MARK & MONTRE (1978), side 36–45.
5. N. E. Nørlund, De gamle danske Længdeenheder, 1944, side 54.

Fra Piazza Barberini til Sværtegade

Af Sven Nielsen

Et rundt bord, en sofa og tre armstole i mahogni er de synlige minder om Adam Oehlenschläger i Københavns Bymuseum. Søren Kierkegaard har fået sit eget værelse, hvor genstande, der har tilhørt den verdensberømte københavnere, er udstillet sammen med en række førsteudgaver af hans værker. Digteren Ludvig Bødtcher er mere beskedent repræsenteret med nogle småting, som blev testamenteret museet i 1964 af en slægtning til den fine poet. Til dagligt er disse ting ikke udstillet. Hvad museet ejer vil der blive fortalt noget om i denne artikel.

Ludvig Adolph Bødtcher blev født i København den 22. april 1793. Hans fader, Søren Bødtcher, der var født i Jylland, kom som ganske ung til København. Han blev kontorist hos en renteskriver Rättcken, der bl. a. tog sig af lensgreve Christian Conrad Danneskiold-Laurvigs sager. I huset hos greven mødte han sin tilkommende, Christiane Conradine Quist, der gik for at være „en plejedatter af grev Laurvig“, den for sit vilde liv og sine pighistorier så berygtede greve (læg mærke til hendes og grevens fornavne). Faderen blev ved sit giftermål udnævnt til inspektør ved det Laurvigske jernmagasin, der lå i Store Kongensgade, her havde Danneskiold-

Laurvig sit palæ og samtidigt oplagsplads for ovne, som kom fra familiens jernværker i Norge.

Ludvig Bødtcher, der var den yngste af fem søskende, begyndte allerede i skolen at skrive vers, hvad hans strenge fader ikke var begejstret for, og han bad drengen om ikke at „spilde tiden“. Han kom i Borgerdydskolen. Nogen flittig elev var han ikke, men rar og flink og det lykkedes ham at blive student i 1812. Året efter tog han den obligate anden eksamen, men så var det også forbi med studierne. Han var mere interesseret i poesi, musik og skuespilkunst. Rahbek opfordrede ham til at gå teatervejen, men da han var klar over at hans far aldrig ville give ham lov til det, blev han i stedet for anmelder ved A. P. Liunges „Litteratur-, Kunst- og Theaterblad“, hvor han skrev under mærket X.Y. i 1823–24. I samme periode skrev han digte til forskellige af datidens mange blade og tidsskrifter og forsøgte sig med et rimet drama „Camachos Bryllup“, der dog aldrig blev færdigt.

„Jeg blev tidlig som Student forelsket i en yndig ung Pige og var hemmeligt forlovet med hende i henved 3 Aar, men hun døde pludselig ikke 18 Aar gammel, og hendes Død gjorde mig saa ondt, at jeg aldrig mere tænkte alvorligt paa en lignende For-

bindelse, endskjønt jeg skylder varmhjertede Quinder saare mange lykkelige Timer i mit Liv," skriver Bødtcher i sin meget korte selvbiografi fra 1863. Den unge pige, jomfru Pauline Paulsen, skrev han i sin kærlighedsfryd mange erotiske digte til, som han efter hendes død fik tilbage. Han fortæller selv, at han en vinteraften læste dem og hendes svar igennem, hvorefter han brændte det hele. Sandheden er dog den, at man efter hans død fandt brevene i hans chatol. Nogle af digtene til „Lina“ (Pauline) lod han trykke anonymt, i et af disse „Da jeg var syg“, skriver han: „Lad Medicinen være — røde læber,/ Og søde Kys min eneste Mixtur!“

Da han ikke ville læse videre, måtte han sættes til noget nyttigt og han blev ansat i Overformynderriet, „men da min gamle Fader døde 1824 (min Moder, ejegod Ihukommelse, var tidligere død) og jeg blev Ejer af en beskeden, men for min Frihed tilstrækkelig Formue, ilede jeg med at foretage en Reise til Italien, som jeg i mit stille Sind altid havde higet efter“. Fra den 9. maj 1824 (faderens dødsdag) og til han selv dør den 1. oktober 1874, kan man vidst godt uden at underkende ham sige, at han holdt ferie. Bortset fra at han skrev en beskeden samling digte, bestilte han aldrig noget. Han iagttog de flittige mennesker der omgav ham, malere, digtere, billedhuggere, uden et øjeblik at misunde dem deres flid. Han glædede sig over andres dygtighed og skrev i ny og næ et digt. „En uafhængig fri Livsstilling var altid mit Ønske“.

Og samme år rejser han så til Rom, hvor det var hans mening at blive et par år. Det blev til elleve. Den lykkeligste tid i hans liv, i denne periode og i de første ti år efter hans hjemkomst til København, skriver han sine bedste digte.

I Rom fik han et værelse på den idylliske og dengang så landlige Piazza Barberini, i et hus hvor det var almindeligt at skandinaver lejede sig ind. Han boede på mezzaninen hvorfra han kunne se „De stolte Barberiners Slot“, som pladsen er opkaldt efter og „Granittritonens på sin Muskelskal“ — Berninis berømte fontæne — og høre vandets brusen når det fra tritonens konkylie blev slynget ud i det kølige bassin, hvorom en flok skæggede, stridbare geder lejrede sig. Når der fra det nærliggende Capuciner-kloster blev kaldt til messe vågnede pladsen.

Den lumre Nat har skænket sine Gaver,
Og frisk som et Glas Vand er Morgenluften!
Igennem Vinduets Aabning strømmer Duften
Fra Roms orangerige Haver . . .

skriver digteren i 1830. Og på denne tid af morgenen plejer han at høre en stemme der råber „Godmorgen, Bødtcher!“ det er hans ven, Thorvaldsen, der er på vej til værkstederne i Vicolo delle Colonnate, iført

Den lette, jevne Morgenfrakke,
Som strax beretter hist og her,
At den kom Gipsen lidt for nær —“

Billedhuggeren går til arbejdet, hvor

Det gule Leer fra Tiberflodens Strøm
Har reist sig op paa Cavallettens Bræder,
Men skjult og hyllet ind i vaade Klæder
Staaer Skikkelsen som i en Drøm,
Foruden Livets Lys og Varme,
Og troer sig end i Bølgens Arme.

Arbejdsdagen begynder for kunstnere og alle andre, men sådan set ikke for Ludvig Bødtcher. „Han levede som privat Mand i Rom for Kunst, Natur og en aandfuld dolce farniente“, siger H. C. Andersen i „Mit Livs Eventyr“, hvori han priser Bødtcher, fordi han i ham fandt en fører med ånd og kundskab. Henrik Hertz takker Bødtcher for den tid han var „den aandelige Cicerone, der ved sine Notitser og Anekdoter fra det romerske Liv orienterede os Danske“. Dette uddrag af et brev stammer fra 1866, så glemt blev hans hjælpsomhed altså ikke, selv så længe efter.

Fra sit lange ophold i Rom fører Bødtcher lidt dagbog i en bog i kvart med pergaments ryg og hjørner. På titelbladet står L. A. Bødtcher og midt på siden „Rom 1825 og 1826“. Siderne, der er tæt beskrevet med miniaturebogstaver, er ikke sammenhængende optegnelser. Det er skildringer af kunst og kunstnere og især meget om Thorvaldsen, som han aldrig blev træt af at prise. Syv sider blev det til i den bog, derefter har han skrevet sine romerske digte ind.

Til litteraturhistorikeren Kristian Arentzen skri-

ver digteren: „Jeg burde vistnok nu have holdt en stadig Dagbog, men min Ven! Jeg sad ved Livets rige Taffel, og lod det beroe ved, i fuld Maade at nyde Indtrykket af min glade Tilværelse, og med undtagelse af adskjellige Digte, nedskrev jeg kun enkelte Reisemomenter . . .“ På en af sine rejser i omegnen kom han til det dejlige Albana „hvis Quinder maaske ere de største landlige Skjønheder i hele Italien“.

Bemærkningen er typisk for ham. Han har stor sans for kvindelig skønhed og af og til forsvandt han ud i bjergene med en køn pige og kom så smilende tilbage til Rom igen, fortæller Georg Brandes i sit smukke essay om Bødtcher i samlingen „Danske Digtere“ 1877. Han besøger Forum og Colosseum i måneskin sammen med Thorvaldsen, og forbavses over de uhyre lys- og skyggemasser fra søjlerne og ruinerne, „Det er et Syn, som kun kan kjøbes ved Reisen til Rom. Den Nat vil blive mig evig uforglemmelig“.

Næsten dagligt er Bødtcher sammen med Thorvaldsen og af de småting Bymuseet ejer fra „de skønne vælske Dage“ stammer bl. a. en gave fra Thorvaldsen. Et rejseskrin af poleret nøddetræ med kantbeslag og hjørner af messing. I skrinet er der plads til papir, breve og skrivesager, desuden er der en skuffe med blæk- og sandhus. Slået op dannes der en skrå flade beklædt med grønt filt. Skrinet har ikke den mindste ridse i træet og der er ikke så meget som en blækklut på det mørkegrønne skriveunderlag, det ser faktisk ikke ud til at være

særlig flittigt benyttet. Desuden har museet en strygespån til barberknive, som efter traditionen skal have tilhørt Thorvaldsen, den er af træ og belagt med et sort slibemateriale og der er et læderhylster til at opbevare den i. Efter det engelske firmas rosende omtale, har den sikkert været velegnet til sit formål. Så er der en lille flodpram, en model af dem der sejler på Tiberen, den er 12 cm lang og i souvenirklassen. Når man åbner lastlugen på prammen viser der sig et lille messingforet rum, beregnet til at opbevare penne i. Endvidere findes et lommeur i sølv til at trække op med nøgle, efter testamentets opgivelse, skal det være købt af digteren i Rom. Skiven er hvid med blegrød farve som underlag for tallene, hertil hører en kæde af stål samt et urstativ med hans navn graveret ind i.

Årene gled vel nærmest umærkeligt hen for den blide Bødtcher, der efterhånden lærte at tale udmærket italiensk og bevægede sig velkendt i Rom. Når de andre kunstnere var færdige med dagens gerning mødtes de i et osteri, hvor man spiste godt, drak adskillige foglietter med liflig vin, så tiden gik hurtigt og lystigt. Man kom på café Greco, der også blev benyttet som posthus af de danske. I fattigkvarteret Trastevere kom der mange danske i „La Gensola“. Lige ved Piazza Barberini lå et lille osteri hvor Thorvaldsen og hans elever kom og hvis vært, Lorenzo, var særlig yndet fordi han gav kredit. Bødtcher mindes ham endnu i 1866 i digtet, Lorenzo. Skønt minderne er blegnet ser digteren vennerne for sig og især Lorenzo i al sin pragt, med

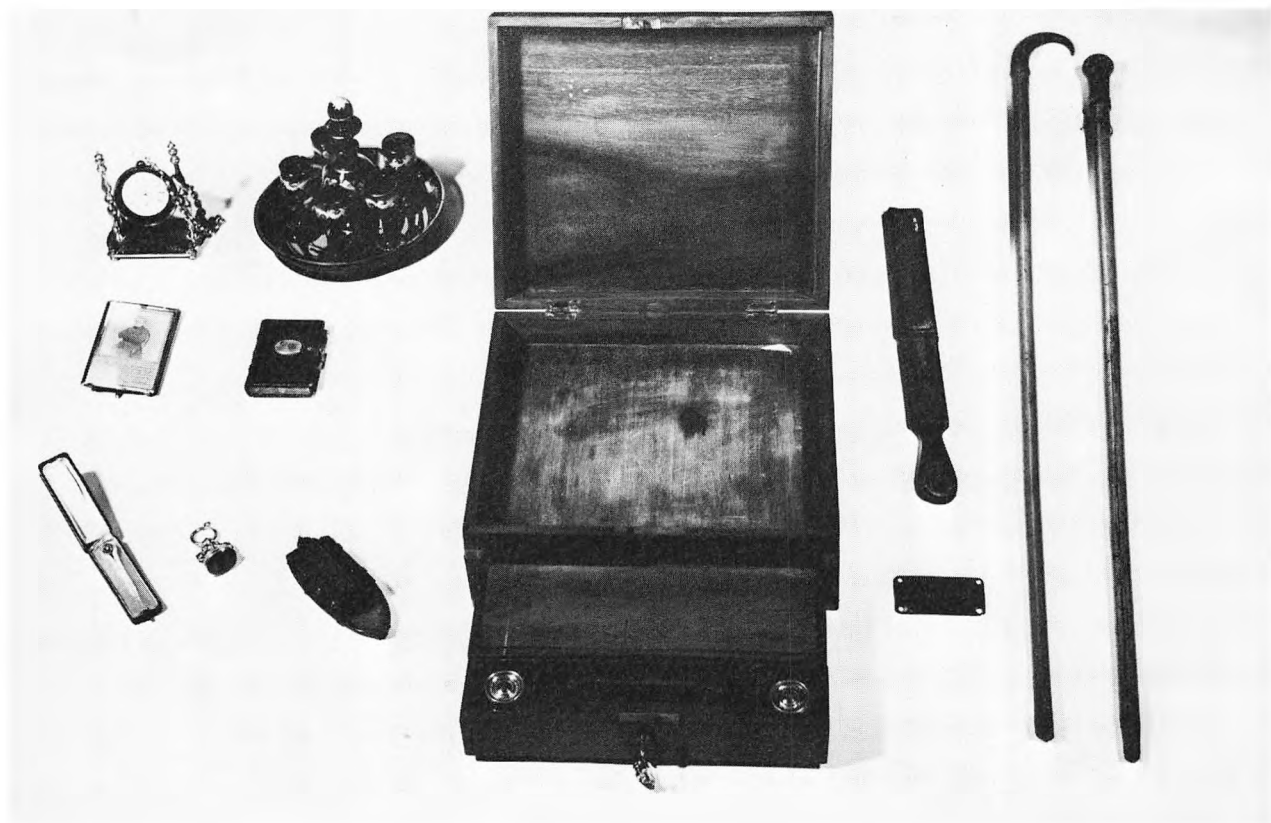
de kloge øjne, den ægte romerske næse og de barske øjenbryn.

Yppigskjønne Romerinder
Smykkede dit lyse Bord,
Og Campagnens brune Quinder
Henrev Kunstnerne fra Nord;
Alt i Smug fik En og Anden
Listet frem sin Skitzebog,
Men et Dolkeblik fra Manden
Gjorde ham i tide klog. —

„I een Henseende blev mit Ophold i Rom af Vigtighed. Jeg bestyrkede nemlig Thorvaldsen i at skjænke Kbhn. det Musæum, som vi nu eje, og for ikke at tabe det gunstige Øjeblik, opsatte jeg, skjøndt ikke Jurist, et Testamente, som strax blev lovformeligt underskrevet“. Ja, uden den iver Bødtcher lagde for dagen var Thorvaldsens Museum måske aldrig blevet til virkelighed. Bødtcher fik sat et rigtigt testamente op med hjælp fra konferentsråd Jonas Collin i København, for han stolede ikke rigtigt på de rabulistiske romerske sagførere.

I 1835 forlader Bødtcher Rom, for der viser sig en god lejlighed til at komme hjem, idet fregatten Bellona anløb Livorno for at laste en del af Thorvaldsens arbejder. Så Bødtcher sejler til Livorno og rejser hjem på det kongelig skib.

„Jeg sagde Italien ikke et Farvel for stedse, men blot et a rivederla!

Ved testamentarisk gave erhvervede Bymuseet i 1964 disse genstande, som har tilhørt Ludvig Bødtcher. K. Jensen fot.

Det var dog et uigenkaldeligt farvel. Bødtcher kom aldrig mere til Rom.

—o—

Man skulle mene, at det var svært for Bødtcher at komme hjem til det kølige Danmark efter så mange år i sydens sol, men han, der var og blev en ærke-

københavnerv, fandt sig hurtigt tilpas i det hjemlige. I 1836 flytter han ind i Ny Adelgade, året efter har han fået ny adresse, Lille Kongensgade, og her bliver han boende til han overtog broderens enkes lejlighed i Sværtegade nr. 171 (nu nr. 5). Hans dørschild findes på museet, et lille rektangulært messingschild, hvorpå der står L. Bødtcher med gotiske bog-

staver. Skiltet har tidligere været brugt til noget andet, for på bagsiden er der rester af nogle indgravede blomster, altså et eksempel på genbrug og tidens sparsommelighed. Her i den lille lavloftede toværelses lejlighed blev han boende til sin død.

Mange rynkede på næsen af Sværtegade, havde svært ved at forstå, at han slog sig ned her. Gaden regnedes ikke for at være fin nok for en mand der dog tilhørte overklassen, det gjorde de skønne kunstners udøvere dengang.

Huset ligger der endnu, og er faktisk ikke meget forandret. Det er et ganske kønt hus i nyklassicistisk stil, fredet i klasse B. Facaden er pudset og malet grå, under anden etages vinduer en kordongesims og anden og tredje etage er omkranset af en fælles indfatning. Under fjerde etages vinduer en kraftig gesims og mellem vinduerne pilastre. Huset er opført 1730–32 af skipper Ernst Svendsen Brandt, gift med Anna Gildesdatter. Ejernes forbogstaver kan endnu ses på det smukke skilt inde i gangen over gadedøren, de findes under skipperens flotte skib, der er hugget ind i marmorpladen. I 1792 blev huset forhøjet med en etage og i 1853 fik den sin nuværende facadedekoration. Husene på denne side af gaden er ret velbevarede. Den lige side af gaden ville Bødtcher ikke kunne genkende, her begyndte Berlinske at rive ned i 1928 og alle de gamle huse var forsvundet i 1938 og nyt bygget op.

Hvad andre mente om Sværtegade, rørte ikke Bødtcher. Han kaldte selv sit lille hjem for „Civili-

sationens Centrum“. Her sad han og griflede — i bogstaveligste forstand — på sin store, sorte skifertavle, når ånden og minderne kom over ham. Han blev ingen stor prolog- og kantatemager, sjældent lejlighedsdigter. Han var meget langsomt arbejdende, rettede, viskede ud, pudsede og filede, indtil digtet havde taget den rette form. Kom der besøg til ham, det skete meget ofte, så gemte han bare tavlen i chatollet, bød gæsten velkommen og inviterede på en lille Spendrup (en snaps) og en halv pibe tobak. Digtet kunne så ligge og lagre, det hastede aldrig for ham at få noget færdigt. Han levede stilfærdigt i sin vaneverden, folk kunne komme til ham, men selv var han ikke nem at lokke ud, mange forsøgte, men han havde altid undskyldninger parat, så han slap fri. Ivrig med invitationer var fru Frederikke Leth, som han på en måde var i familie med, da hendes moder i sit andet ægteskab var gift med hans ældste broder, overkrigskommisair Anthon Bødtcher. Selvom han nødigt forlod Sværtegade for at besøge hende, gjorde han dog meget for at opmuntre hende, da hun havde den sorg at miste sin søn, den unge løjtnant Hannibal Leth der døde den 13. april 1865 i Grækenland. Han sendte hende et mindedigter over sønnen og hvert år den 13. april modtog hun et lille digt. Det blev ialt til ti. Endnu huskes digtet „Ved et Tab“ fra 1866:

Hvad her vi elske, ejes kun paa Borg,
På uvis Frist, — saa er Naturens Orden.

I 1867 sender hun ham frugter, „som ved deres Velsmag, Duft og Skjønhed ret levende mindede mig om Italien.“

Der findes ikke noget fotografi af hans tofagsstue i Sværtegade, men så mange har været der på besøg, og skrevet om den, så det er muligt så nogenlunde at rekonstruere hvordan der har set ud.

Georg Brandes var betaget af Bødtchers særegne versemål og han aflagde besøg hos digteren, som modtog ham meget hjerteligt. „Jeg traadte ind i hin Stue med det sorte Loft og de mørke Vægge, hvis Tapet den Gamle, selv engang kaldte „Meget kostbart“ paa Grund af alle de udmærkede Cigarer, som havde maattet gaae op i Røg, før det fik saa dyb en farve“, fortæller Brandes i sit essay.

Loft, vægge og gardiner var så mørke, som i et sørgehus, siges det et sted, men for Bødtcher var det en flatterende baggrund for alle lyse tanker. Ved sit skriveri nåede han ikke at tjene så meget, som det havde kostet i cigarer at få denne særegne farve frem. Når man kom ind i hans stue var der en duft af portvin, tobak og tørverøg. Han fyrede altid med tørv i ovnen der stod til venstre for døren. Foran ovnen stod det „dramatiske Skærnbrædt“ en kakkelovnsskærm der var prydet med kendte skuespillerportrætter, som var klippet ud af kostumbilleder og anbragt på skærmen, der var malet som en sal med draperier over. Til højre stod hans chaitol med åben klap. Her stod bøger, Holbergs komedier, den elskede og beundrede Oehlenschlägers tragedier og Henrik Smiths lægebog. På langvæg-

Digteren i sin stue i Sværtegade, tegnet af naboens søn, maleren Franz Schwartz. Tegningen er ganske vist udført efter hukommelsen til en julebog i 1912, men portrætligheden og interiøret virker særdeles troværdigt.

gen stod en gammeldags sofa og over den hang der glimrende tegninger og studier til malerier, som dog ofte blev skiftet ud, for han gav gerne væk af sine skatte, og så kom der nyt op. Foran sofaen stod et bord sædvanligvis med en thebakke på, ved siden

af den lå Petrarca i originalsproget, samt nogle noder. Ventede han en gæst kom der en hvid dug på bordet og når gæsten trådte ind så han

To slebne Glas staae rede
Som i et Festgemak
Og skotte skælmsk til Vinen
Og til den røde Lak.

Bødtcher satte pris på et glas vin, og når han fik det i hånden, holdt han det op mod lyset for at glæde sig over farven og derefter nippede han. Han nød alting langsomt.

Bymuseet ejer hans likørstel der består af en lille rund glasbakke med fem glas og en karaffel, det hele af blå glas med rokokolignende ornamenter i guld. Det ser så ubrugt ud og der nævnes heller ingen steder, at han drak likør, altid vin og måske en engelsk porter når han gik en tur i Kongens have og satte sig på konditoriet ved Herkulespavilionen og røg en cigar.

Mellem vinduerne i stuen stod en brunbejdset kommode af elmetræ med fire skuffer (nu på Bymuseet), ved siden af kommoden en tobakskasse på en træskammel, der skal have været hans forældres brudeskammel. Under det ene vindue var der en forhøjning med to stole. Her yndede han at sidde, for så kunne han gennem sit gadespejl holde øje med hvad der skete i gaden. Neden for forhøjningen stod hans gyngestol, som han sad i når han røg merskumspibe og underholdt sine gæster, på en

venlig, men ofte meget bramfri måde. I vindueskarmen stod hans daddelpalme, kaldet „det grønne Springvand“ og to små bøgetræer. I selve vinduet hang der en forgyldt valnød, hans „Juleæg“, som blev fornyet hver jul. På væggen ved vinduet hang hjemmets fornemmeste pryde, mente han da selv, hans guitar, som han spillede på og sang til, ofte italienske folkemelodier eller noget han selv havde komponeret. Som ung skal han have haft en ganske køn tenor, men den blev jo lidt sprød med årene. Hans yndlingskomponister var Mozart, Haydn og Rossini, flere af deres værker kunne han omtrent udenad.

Bødtcher var jo ungkarl og han havde derfor en hushjælp „Mo'r Hjort“, som kom om formiddagen og gjorde rent, mens Bødtcher var hos barberen der boede i nærheden. Hun var en lille indskrumpen kvinde der havde for vane at stjæle af sukkerdåsen, derfor skrev Bødtcher i dåsen „Stjæl ikke“, men hun kunne vist ikke læse, for hun stjal til der ikke var en stump tilbage, til morskab og ærgrelse for digteren.

Hvordan man har set på digteren her i Sværtegade, ved vi ikke, men nogen forargelse har det vel vakt, at en voksen mand tilsyneladende aldrig bestilte noget og kom sammen med mærkelige mennesker.

Ludvig Bødtcher havde en svaghed for besynderlige mennesker, han omgav sig med en kreds, som man vel nærmest må betegne som originaler. De kom troligt hos ham og drak femthe, for det var

kommet på mode, dog hellere noget der var stærkere. Da Erik Bøgh en gang udtalte sin forundring over hans „Menageri“, som Christian Winther havde døbt den, sagde han: „Ikke sandt? Det er Perler! Men de bedste numre har jeg mistet. En gang havde jeg næsten en halv snes. De kan troe, det var en brillant Suite at gaa paa Volden med!“ På hans fødselsdag den 22. april mødte Menageriet altid fuldstærkt op, og den dag blev der ikke drukket the.

I „Danmarks Digtere“ 1960, skriver Hans Brix „„Mødet med Bacchus““ (Bødtchers berømteste digt fra 1846) er Ludvig Bødtchers gyldne Adgangstegn til det danske Digter-Parnas. Der gives Forfattere, hvis Livs Kald har været at forfatte Bøger i Hyldevise, og hvis samlede Frembringelse vejes op af disse halvhundrede Strofer“.

Da digtet kom i Gæa, skrev en ven til Ingemann „Du vil holde meget af det. Det er en italiensk Reminiscens, en Berusning, smagfuldt og åndrigt udmalet, som et Møde med Bacchus. Det er Skade at vor gode Ven ikke er mere produktiv . . .“

Og Ingemann svarer —

„Signor Ludovico er en poetisk Natur og et vakert lyrisk Talent; at formaae ham til andre Præstationer, end hvad Lunet og Momentet aflokke ham — er vist ikke at tænke paa. Men hvorledes faar han Has paa Tiden, thi til at tumle sig i Selskabslivet er han vel nu for gammel.“

Men han kunne sagtens få tiden til at gå. Hver dag klokken to spiste han til middag hos gode venner, hos dem kom han troligt i over tredive år. Fra

fem til syv modtog han besøg af menageriet og om aftenen gik han i Feyrschous vinstue på Østergade nr. 13, iført sin italienske slængkappe med røde fløjlsopslag, og som kun han og Thorvaldsen gik med i København. I vinstuen satte han sig i en lænestol og læste dagens aviser, når han var færdig med det sludrede han med et par ældre herrer og så var den dag gået, og sådan gik også den næste.

Om sommeren gik han af og til i Tivoli og om vinteren lidt i teatret, men helst holdt han sig dog hjemme i Sværtegade.

Først i en alder af 63 år udgav han sin første digtsamling „Digte, ældre og nyere“ (1856). I sit lange liv skrev han ikke meget mere end hundrede digte (Førsteudgaven, og de næste oplag, findes på museet). Ret forgæves vil man lede efter digte der er inspireret af København, kun i et par digte aner man byen, f. eks. „Nu knoppes atter Træet hist i Haven“ dateret 1836. Haven er Kongens have. Mens Bødtcher levede nåede han at blive så populær at hans foto blev solgt i boghandelen med dedikation, udgivet af G. Rosenkilde i Vingårdstræde nr. 1.

Ved Thorvaldsens højtidelige og festlige hjemkomst den 17. september 1838, var alt hvad der kunne krybe og gå af navne til stede, og endnu flere pæne folk uden navne. Bødtcher kom ikke, offentlig fremtræden var ikke noget for ham. Han er alligevel gengivet på Sonnes frise der fortæller om hjemkomsten og transporten af Thorvaldsens værker fra fregatten Rota. Bødtcher er afbilledet i dig-

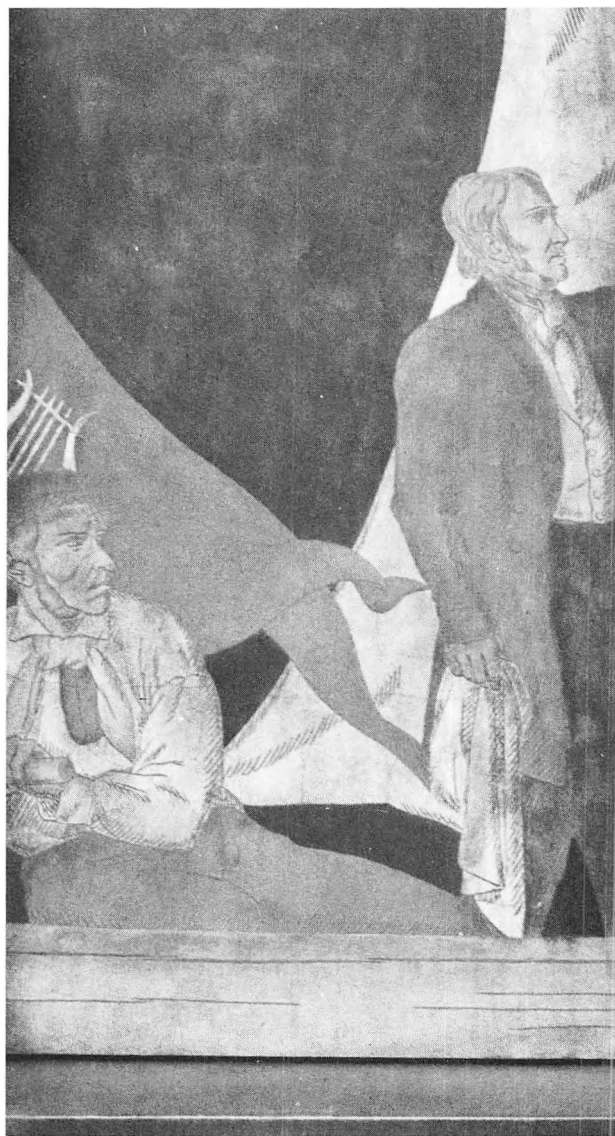
terbåden (Felt 10 og 11, mod kanalen) der har en lyre i flaget. Foran masten ses Oehlenschläger, bag ham står H. C. Andersen og svinger med sin høje hat. Bødtcher ses i agterstavnen (felt 11), hvor han står ligesom lidt alene. Sonnes frise fuldførtes først 1850, den fortæller om de mennesker der omgav Thorvaldsen i hans sidste år.

For at ære Bødtcher og sige ham tak for hans initiativ, fristede man ham med stillingen som inspektør ved museet. Bødtcher frabad sig æren, andet kunne man heller ikke have ventet sig af ham. Fast arbejdstid lå ikke for ham. På sin 80 års fødselsdag fik han ridderkorset. Han var bæret.

En aften var han i Tivoli, det var i slutningen af sæsonen og køligt. Bødtcher blev alvorligt forkølet, måtte have læge og medicin, hvilket han ikke var begejstret for. Han var træt, men håbede, at det kun var forbigående med svagheden. Han måtte ofte ligge på sofaen, kunne kun af og til gå en lille formiddagstur. Til det sidste var han åndsfrisk.

Den første oktober 1874 døde Ludvig Bødtcher i Sværtegade. Begravelsen foregik fra Helliggejt og den gamle epikuræers grav findes på Assistens Kirkegård, afd. B 20, i familiegravstedet. Her er kun en beskeden hvid marmortavle i muren med digterens navn.

I „Ugeskrift for Læger“, den 28. juni 1873, finder man en artikel om et apparat mod skrivekrampe, som kan købes hos Schwartz i Sværtegade. Apparatet kan umuligt have interesseret den gamle digter i nr. 5.

Bødtcher i digterbåden ved Thorvaldsens hjemkomst 1838. Udsnit af Sonnes frise på Thorvaldsens Museum. K. Jensen fot.

Stærekassen - et monument fra 20'erne

Af John Wodstrup

Det kongelige Teaters nuværende Gamle Scene stod færdig i 1874. Bygningen var opført af Vilhelm Dahlerup og Ove Petersen i renæssancestil med motiver fra Sapienza i Neapel. Dette teater afløste Eigtveds skuespilhus fra 1748, der af C. F. Harsdorff var blevet om- og tilbygget i 1773 og 1792.

Allerede i begyndelsen af vort århundrede var Dahlerups og Petersens teater blevet for småt, og omkring 1913 blev diskussionen om en hjælpe- eller talescene taget op i dagspressen. Arkitekt Erik Bunch, der var en af de ivrigste forkæmpere for sagen, fremkom samme år med et projekt. Dette kritiseredes fra mange sider, bl. a. af Akademisk Arkitektforening. Fra ansvarligt hold indså man det berettigede og rigtige i de fremkomne protester, og undervisningsministeren, til hvis ressort Det kongelige Teater dengang hørte, henvendte sig til arkitekt Holger Jacobsen og anmodede denne om at indgå i et samarbejde med Bunch. Jacobsen indvilgede heri, men betingede sig dog at stå frit over for dennes forslag.

Holger Jacobsen var født i Odense 1876. Han udførte sit svendestykke som tømrer 1895 og gennemgik Odense tekniske skole med afsluttende eksamen

året efter. Han dimitterede fra Brødrene Vermehrens tegneskole til Kunstakademiets Arkitektskole 1898 med afgang 1905. Hans arbejder har et kraftigt monumentalt, til tider robust præg. Ofte arbejdedes med farver som arkitektonisk udtryksmiddel, og det originale formsprog har gjort ham til en ener i dansk arkitektur.

Sammen og hver for sig udarbejdede de to arkitekter flere forslag. Efterhånden gled Erik Bunch ud af billedet, og Holger Jacobsen tegnede i 1925 et projekt, der brød radikalt med de tidligere. Indtil da havde alle forslag gået på en udbygning i Gamle Scenes længdeakse. Det sidst fremkomne gik på tværs af denne med scenetårn over Tordenskjoldsgade og tilskuerrum langs Heibergsgade. Selv skriver Jacobsen herom i Arkitekten 1931: „Denne Placering af Teaterbygningen (i længdeaksen) var efterhånden kommet til at stå i folks bevidsthed som den eneste rigtige. Derfor måtte en placering, der fuldstændig brød med det tidligere foreslåede, naturligvis vække modstand. Selv så væsentlige argumenter som det, at det nye forslag bragte betydelige økonomisk fordele (f. eks. at Gamle Scene kunne fungere under udbygningen) fremfor noget tid-

ligere projekt, bl. a. driftsbesparelser ved placering af scenen i nær forbindelse med magasinbygningen; alt regnedes for intet imod det at bryde det én gang af offentligheden vedtagne: Den nye teaterbygning placeret bag Gamle Scene."

Projektet udstilledes offentligt, og Kunstakademiet tildelte dets ophavsmand sin højeste arkitektoniske udmærkelse, C. F. Hansen-medaljen. Også Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse udtalte sin uforbeholdne beundring. Dog kan det som kuriosum nævnes, at et af bestyrelsesmedlemmerne havde to meninger, nemlig dels foreningens officielle og dels hans egen private, som var det stik modsatte. Sidstnævnte fremkom som læserbrev i dagspressen.

Projektet strandede, som det ofte er tilfældet, på grund af manglende bevillinger. At huset alligevel kom op at stå, beviser, at politik er kompromissernes kunst. Undervisningsministeren henvendte sig til trafikministeren, under hvem radioen hørte, og bad om hjælp. Statsradiofonien, der havde til huse i Axelborg på Vesterbrogade, led også af pladsmangel, og midler til opførelse af et nyt radiohus havde man fra licensen. Man bad nu Holger Jacobsen om at fremkomme med et nyt forslag, hvor der også var plads til radiostudier. Dette forelå i 1927, og det var muliggjort ved en forhøjelse af tilskuerrummets bygning med to etager. Trafikminister J. P. Stensballe fik rigsdagens godkendelse af forslaget 31. marts 1928. Bygning plus grund måtte koste ca. 2,5 millioner kr. Danmarks Radio var byg-

herre, og den lejede scene og tilskuerrum til Det kongelige Teater seks dage om ugen, mens der på den syvende afholdtes koncerter.

Grundstenen lagdes i september 1929, og halvandet år senere stod bygningen færdig til indvielse i marts 1931. Bygningen er en værdig repræsentant for den modernistiske arkitektur, der forbinder nyklassicisme med funktionalisme. Arkitekt Thorkild Simonsen har i Arkitekten 1978 fremdraget eksempler på bygninger, som Holger Jacobsen må have set eller hørt om inden udarbejdelsen af det endelige forslag. Blandt disse G. Murios nyklassicisme i Milano og M. Piacentinis nybarok i Rom. Begges arbejder var betydelig mere plastiske end samtidige danske og desuden var arkitekterne fortrolige med anvendelse af jernbeton. Videre må han have kendt A. Perret og H. van de Veldes Théâtre des Champs-Élysées i Paris, hvis konstruktionsprincip er det samme, et jernbetonskelet, der er udmuret og pudset.

Set fra Heibergsgade er huset klart delt både vandret og lodret. En hovedgesims, der flugter med de omkringliggende huses, deler tilskuerrummets bygning i to dele. Den øverste indeholdt oprindeligt radioens studier og administration. Nu er her prøvelokaler. I den underste del findes tilskuerrummet med omliggende gange og hovedtrappe. På scenetårnet er seks bronzefigurer af E. Utzon-Frank opsat. Mod Kongens Nytorv ses Apollon mellem Komedien og Tragedien muser. Eros og svanen er midterfigur på facaden mod Heibergsgade, omgivet

Stærekassen set fra Kongens Nytorv med Harsdorffs Hus og Brønnum til venstre samt Gamle Scene til højre. Ole Jenkel fot. 1978.

af Mozart og Shakespeare. Sammen med urmager Jens Olsen udarbejdede Utzon-Frank et andet forslag, der viste Verdensuret til Kongens Nytorv-

siden. Maleren Ejnar Nielsen udførte i årene 1932–39 mosaikken i portgennemkørselsens loft. Motivet er dansk åndslivs stormænd, Adam Oehlenschläger,

H. C. Andersen, Carl Nielsen og Johannes V. Jensen. På sidebuerne Ole Rømer, H. C. Ørsted, Niels Bohr og Valdemar Poulsen. Også en stærekasse er der blevet plads til. Dette tilnavn fik bygningen af den radikale Elna Munch under en folketingsdebat.

Forhallen har altid irriteret publikum. Grunden hertil skulle være, at folk generedes af spejlvirkningen i loftet. Fra forhallen fører en bred monumentalt trappe op til tilskuerrummet. En kuppel overdækker den første del, og her har maleren Harald Hansen udført en frescodekoration. Motivet er Venus, der stiger op af havet med tritoner i sit følge og Havet med Neptun bag sit spand. Jean Gauguin er mester for den store figur på første trappeafsats. Forarbejdet hertil blev udført i hans atelier hos Bing & Grøndahl, og modellen i en tiendedels størrelse findes endnu. Han har kaldt sin figur, der er fremstillet i flerfarvet marmor for Radioens gang over jordkloden.

„Har du også fået et stykke med sky?“ Således gik snakken blandt malere i slutningen af tyverne. Meningen var, at man havde fået tildelt en opgave med udsmykning af trappeløbenes undersider. Holger Jacobsen havde her som alle andre steder selv givet forslag til den kunstneriske udsmykning. Det er overhovedet sidste gang, en arkitekt har haft mulighed for helt og holdent at bestemme såvel det arkitektoniske udtryk som den billedkunstneriske dekoration. Malerierne på trappeløbene – der er 30 – udførtes bl. a. af P. Rostrup Boyesen, Ebba Carstensen, Niels Hansen, Axel P. Jensen, Oluf Høst,

Albert Naur, Olaf Rude, Jens Søndergaard og Sigurd Swane, og hele udsmykningen bekostedes af Ny Carlsbergfondet.

Hver etage har fået sin egen farve for at lette orienteringen. Billetterne skulle have haft samme farve som den etage, hvorfra der var adgang til tilskuerrummet. Møblerne på gangene var naturligvis også tegnet af Holger Jacobsen. I 1966 foretoges en del ændringer i det indre af tilskuerrummets bygning. Trappen og reposerne blev tæppebelagt, og belysningen udskiftedes. Ligeledes blev der opsat spejle og sofaer.

Tilskuerrummets loft er en palmetskal, der spænder over hele den frie højde som et akustisk virkende led. Loftet er udført af billedhuggeren Aage Nielsen Edwin efter forlæg af Holger Jacobsen. Over de indbyggede loger findes otte malerier. I øverste række er de to nærmest prosceniet – Skuespilkunsten og Digtekunsten – malet af Henrik Schouboe. De to længst væk fra prosceniet – Musikken og Dansen – af William Scharff. Kræsten Iversen har udført de fire underste med Bystemninger som motiv.

Det er nu 50 år siden, tilladelsen til opførelsen af en hjælpescene blev givet. Lige fra begyndelsen har huset været omstridt, og jævnligt har der været avispolemik om dets eksistensberettigelse. Med den nuværende lovgivning skal en bygning normalt være mindst 100 år gammel, før den kan fredes. Dette medfører, at mange arkitektonisk eller kulturhistorisk værdifulde bygningsværker går tabt, fordi ge-

nerationen, der kommer lige efter, næsten altid er uretfærdig kritisk over for den foregående periodes frembringelser.

Nationalbanken og Kongens Bryghus er revet ned, mens Cirkusbygningen blev reddet. Hvordan vil det gå Stærekassen? I programoplægget til den netop afsluttede idékonkurrence om Det kongelige Teater blev Stærekassen ikke anset for bevaringsværdig for enhver pris. Fra mange sider er der blevet protesteret herimod, idet man har gjort gælden-de, at Stærekassen er det bedste eksempel på den modernistiske arkitektur i Danmark. Desuden vil det blive uhyre svært at overføre den kunstneriske udsmykning til en ny bygning, som det ønskedes i

programoplægget, idet den er knyttet uløseligt sammen med huset. Om Stærekassen fortsat skal bruges til teater, kan diskuteres. Det er rigtigt, at der er scenetekniske vanskeligheder, og det er rigtigt at man sidder dårligt, men alt dette må kunne løses på tilfredsstillende måde. Endelig kunne huset måske bruges til noget helt andet. Flere professorer fra Kunstakademiet har udtrykt ønske om at bygningen overgik hertil som auditorier. Eet er givet: Stærekassen er mere truet nu end nogensinde. Om den får lov til at blive stående, kan man kun gisne om, men dog håbe på, således at også eftertiden kan have en værdig repræsentant for den modernistiske arkitektur.

